

Doç. Dr. Fatih Kirişçioğlu, Saha Türklerinin Atasözleri / İnceleme-Metin, Nobel Yayınları, Ankara 2007, 150 s.

Proverbs of Sakha Turkish

Mehmet YASTI¹

ÖZET

Türkiye’de Türk lehçelerindeki atasözleri üzerine yapılan çalışmalar son yıllarda artış göstermektedir. Fatih Kirişçioğlu’nun “Saha Türklerinin Atasözleri” adlı eseriyle bu çalışmalara bir yenisi eklenmiştir. Bu makalede Fatih Kirişçioğlu’nun eseri ayrıntılı olarak tanıtılmaya çalışılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Saha Türkçesi, Saha Türkleri, Atasözleri, Fatih Kirişçioğlu

ABSTRACT

In Turkey, the works which are related proverbs in used Turkish dialect increase at last years. A new study which names “Saha Türklerinin Atasözleri” by Fatih Kirişçioğlu was added to this works. In this study, Fatih Kirişçioğlu’s book is aimed to study in detailes.

KEY WORDS

The Turkish of Sakha , Sakha Turkish, Proverbs, Fatih Kirişçioğlu

¹ Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Atasözleri, milletlerin bilgi ve tecrübelerini yansıtan kalıplaşmış en eski sözlü ve yazılı mahsullerden biridir. Bir milletin başından geçen tarihî, sosyal, ekonomik gelişmeleri ve başka milletlerle olan ilişkilerini atasözlerinden takip etme imkânı bulabilmekteyiz. Ayrıca, kalıplaşmış yapılarıyla dilin yapı ve sözcük zenginliğinin ortaya konulmasında atasözleri önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden atasözleri üzerine yapılan çalışmalar hem kültür hem de sözcük zenginliğinin ortaya çıkarılması bakımından önem arz etmektedir.

Ülkemizde Türk lehçelerinde kullanılan atasözleriyle ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bunlar arasında; Mesut Azmanoğlu², Emine Ceylan³, Özkul Çobanoğlu⁴, Ahmet Güngör-Asel Cailova Güngör⁵, Zeyneş İsmail-Muhittin Gümüş⁶, Sapar Kürenov-Muhittin Gümüş⁷, Mehman Musaoğlu-Muhittin Gümüş⁸, Kurtuluş Öztöpcü⁹, Çetin Pekacar¹⁰, Abdullah Battal Taymas¹¹, İbrahim Yoldaşev-Muhittin Gümüş¹²'ün çalışmalarını sayabiliriz. Bu çalışmalar içinde özellikle Özkul Çobanoğlu tarafından hazırlanan *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Türkiye Türkçesinde kullanılan atasözlerinin tarihî ve çağdaş Türk lehçe ve ağızlarındaki kullanım şekillerini toplu olarak vermesi bakımından önemlidir.

Türkiye'de bu alanda yapılan çalışmalara bir yenisinin eklendiğini görmekteyiz. Doç Dr. Fatih Kirişçioglu tarafından hazırlanan *Saha Türklerinin Atasözleri* adlı eser, *Söz Başı*'ndan sonra *Giriş*, *İnceleme*, *Metin*, *Dizin* ve *Kaynakça* olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır.

² Mesut Azmanoğlu, *Türk Dünyası Atasözleri*, Turan Kültür Vakfı Yay., İstanbul 1999.

³ Emine Ceylan, *Çuvaş Atasözleri ve Deyimleri*, Simurg Yay., Ankara 1996.

⁴ Özkul Çobanoğlu, *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2004.

⁵ Ahmet Güngör-Asel Cailova Güngör, *Türkçe Açıklamalı Kırgız Atasözleri*, Engin Yay., Ankara 1998.

⁶ Zeyneş İsmail-Muhittin Gümüş, *Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri*, Engin Yay., Ankara 1995.

⁷ Sapar Kürenov-Muhittin Gümüş, *Türkçe Açıklamalı Türkmen Atasözleri*, Engin Yay., Ankara 1995.

⁸ Mehman Musaoğlu-Muhittin Gümüş, *Türkçe Açıklamalı Azerbaycan Atasözleri*, Engin Yay., Ankara 1995.

⁹ Kurtuluş Öztöpcü, *Uygur Atasözleri ve Deyimleri*, Doğu Türkistan Vakfı Yay., İstanbul 1992.

¹⁰ Çetin Pekacar, *Kumuk Türklerinin Atasözleri*, Ankara 2006.

¹¹ Abdullah Battal Taymas, *Kazan Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler*, TDK Yay., Ankara 1968.

¹² İbrahim Yoldaşev-Muhittin Gümüş, (1995), *Türkçe Açıklamalı Özbek Atasözleri*, Engin Yay., Ankara 1995.

Kirişçiöğlü, *Söz Başı*'nda (s. 5-6) eseri meydana getirirken faydalandığı kaynaklar, izlediği yöntemler ve eserin bölümleri hakkında kısaca bilgi vermiştir. Yazar, burada eseri yazma nedenini "Saha (Yakut) Türklerinin zengin halk edebiyatı ürünlerini ortaya koymak" şeklinde ifade etmiştir.

Araştırmacı, *Giriş* (s. 7-10) kısmında Saha Türklerinin coğrafi konumlarını, geçirdikleri tarihî süreçleri açıkladıktan sonra Saha Türklerinin atasözü karşılığında kullandıkları terim ile onların edebiyatı üzerine yapılan çalışmalara yer vermiştir. Buna göre; Saha Türkleri, Kuzey-Doğu Sibirya'da Rusya'ya bağlı Yakutistan denilen bölgede yaşamaktadırlar ve nüfusları 400 bindir. 1638 yılında Rusların hakimiyetine giren Saha Türklerinin bu topraklardaki varlıkları 12-13. yüzyıllara kadar dayanmaktadır.

Saha Türklerinin edebiyatı üzerine yapılan araştırmaları yazar, ayrıntılı olarak ortaya koymuştur. Yazarın verdiği bilgilere göre; Saha Türklerinin edebiyatı üzerine başta Rus bilim adamları olmak üzere birçok kişi tarafından araştırma yapılmıştır. Sahaların edebiyatı üzerine ilk veriler Büyük Kuzey (İkinci Kamçatka) Araştırma Gezisi katılan bilim adamları tarafından derlenmiştir. G. F. Miller Sahaların dilleri üzerinde yaptığı araştırmalardan sonra onların Güney Sibirya halklarıyla akraba olduklarını ortaya koymuştur. A. F. Middendorf'un 1842-1845 yılları arasında yaptığı çalışma Saha Türklerinin halk edebiyatı ürünlerinin ortaya çıkarılması bakımından önemlidir. E. K. Pekarskiy, "*Saha Dili Sözlüğü*" çalışmasında kullandığı deyimleri, masal ve türkülerde kullanılan halk diline dayandırmıştır. Bunlar dışında O. N. Bötlingk, A. Y. Uvarovski, İ. A. Hudyakov, V. M. İonov, V. F. Troşçanskiy, S. V. Yastremskiy, N.A. Vitaşevskiy, V. L. Seroşevskiy Saha Türklerinin halk edebiyatı ürünlerinin meydana çıkarılmasında önemli katkı sağlamışlardır. 1920'li yıllarda Saha Türklerinin halk edebiyatı ürünleri üzerine yapılan araştırmalar SSCB Bilimler Akademisi bünyesinde kurulan bir Komisyon ve Keskile "*Saha Uyanışı*" Bilimsel Araştırma Topluluğu tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Çalışmalar, 1935 yılında kurulan Sibirya Bölgesi Saha Dili, Edebiyatı ve Tarih Enstitüsü sayesinde daha sistematik bir yapıya oturmuştur. A. E. Kulakovskiy'in "*Yakut Atasözleri ve Deyimleri*" adlı eseri bu dönemde meydana getirilen önemli ürünlerden biridir.

Fatih Kirişçiöğlü'nün çalışmasına kadar Türkiye'de Saha Türklerinin atasözleri üzerine yapılmış müstakil bir çalışma olmadığını görmekteyiz. Sadece Yuri Vasilyev ile Gülsüm Killi'nin beraber hazırladığı "*Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*" adlı çalışmanın "*Atasözleri (Ös xohoomoro)*" adlı bölümünde Saha Türkçesinde kullanılan 172 atasözüne yer verilmiştir. Nuri Yüce de "*Türk Şivele- rindeki Atasözlerinde Uygunluk*" adlı araştırmasında Saha Türklerindeki atasözle-

rinin Türkiye Türkçesindeki atasözleriyle %15-20 oranında benzer olduğunu ortaya koymuştur.

Yazar, giriş bölümünde ayrıca Saha Türklerinde atasözünün “misal, vecize” anlamlarında da kullanılan “*ös xohoon*” terimi ile karşılandığını ifade etmiştir.

Eserin *İnceleme* (s. 11-90) kısmında Saha atasözleri şekil özellikleri açısından Altay, Tuva ve Hakas Türkçesi atasözleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Burada atasözleri sırasıyla şu gruplarda ele alınmıştır:

a) Cümle yapılarına göre; Sonu geniş zamanla bitenler, Sonu geniş zamanın olumsuzu ile bitenler, Sonu emir-istek ekleriyle bitenler, İsim cümlesi alt başlıkları altında değerlendirilmiştir. Bu özelliklere göre Saha, Hakas, Altay ve Tuva Türkçelerinde tespit edilen atasözlerinin sayıları verilmiştir.

b) Atasözleri kuruluşuna göre; Olumsuz bir önermeden olumlu önerme çıkarma veya öğüt verme, Bilinen bir özelliği vurgulamak istenene benzetme, Karşılaştırma alt başlıklarında değerlendirilmiştir.

c) Atasözlerindeki değişikliklere göre; Atasözlerindeki çok şekillilik, Zamanla kısalan veya uzayan atasözleri alt başlıklarında incelenmiştir.

d) *Atasözleriyle Deyimlerin Ortaklığı* kısmında araştırmacı, Saha Türkçesinde kullanılan birçok deyim aynı zaman da atasözü olarak kullanıldığını örneklerle ortaya koymuştur. Deyimlerde kullanılan dılı “*gibi*” ve diebikke dılı “*denildiği, dedikleri gibi*” yapıların deyimlerden çıkarıldığı zaman geriye atasözünün kaldığını göstermiştir.

Törüü ilik oğogo bihik oñorbukka *dılı*. (Doğmamış çocuğa beşik yapmak.) (s. 22)

Törüü ilik oğogo bihik oñorbo. (Doğmamış çocuğa beşik yapma.)

e) Atasözleri muhteva özelliklerine göre; Acelecilik, Akıl-anlayış, Akriba, ar-namus, Art niyet, Azim, Barış, Beceriksizlik, Bilim, Birlik-beraberlik, Cesaret, Cimrilik, Cömertlik, Çalışkanlık, Dedikodu, Değişim, Doğruluk-dürüstlük, Dolandırıcılık, Dostluk, Eğitim, Engel, Eziyet, Fakirlik-yoksulluk, Geçimsizlik, Geleşme-ilerleme, Gevezelik, Güçlü olmak, Hakikat, Hoşgörü, Hüner-meziyet, İçten pazarlık, İyilik, Kader, Kadın, Kişilik, Korkaklık, Kötülük, Makam-mevki, Nasihat-öğüt, Nasip-kismet, Öfke, Özgüven, Planlı hareket etme, Sahiplenmemülkiyet, Saygı-sevgi, Sebep-sonuç, Sevgi-aşk, Sözün ağızdan çıkması, Sözün değeri, Şan-şöhret, Tecrübe, Tedbir, Tembellik, Toplum hayatı, Umut, Üzüntü,

Vatan sevgisi, Yalancılık, Yapıcı olmak, Yüzsüzlük, Zenginlik-fakirlik alt başlıklarında ele alınarak örnekler verilmiştir.

f) Saha Türkçesinde atasözlerinde kullanılan fiillerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir.

g) Atasözlerinde kullanılan kelimelerin Saha, Hakas, Tuva ve Altay Türkçeleriyle karşılaştırmalı olarak kullanım sıklıkları verilmiş, böylece atasözlerinin kelime zenginliği ortaya konulmuştur. Kelimeler; Hareket ifade eden kelimelerin sıklığı, Sıfat olarak kullanılan kelimelerin sıklığı, Atasözlerinde canlılarla ilgili kelimelerin sıklığı, Sayı ve renk kelimelerinin sıklığı, Ev-eşya kelimelerinin sıklığı, Bitki ve yiyecek kelimelerinin sıklığı, Tabiatla ilgili kelimelerin sıklığı alt başlıklarında ele alınmıştır.

h) Atasözlerinde toplumların sosyo-ekonomik durumlarını görebilmekteyiz. Bu durum Saha atasözleri için de geçerlidir. Değerlendirme kısmında Yazar, Saha atasözlerinde tabiat, hayvanlar, yurt ve aile gibi unsurların ön plana çıktığını örnek atasözleriyle ortaya koymuş ve bunu Saha Türklerinin atasözlerinde *Tabiat*, *Hayvanlar*, *Günlük hayat ve çalışma düzeni*, *İnanç*, *Anayurt ve Toprak*, *Aile* alt başlıklarında değerlendirmiştir.

Metin ve aktarma (s. 91-133) bölümünde Saha atasözleri alfabetik olarak sıralanmıştır. 412 atasözü önce Kiril harfli alfabeyle, sonra Latin esaslı harflerle yazılarak Türkiye Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir.

Sahaca Dizin (s. 135-148) bölümünde atasözlerinde geçen kelimelerin alfabetik dizini verilmiştir. Kelimelerin kullanım yerleri ve sıklıkları verilerek kelime hazinesi ortaya konulmuştur.

Kaynakça (s. 149-150) bölümünde araştırmacı eserin meydana getirilmesinde yararlandığı kaynakları göstermiştir.

Büyük gayretler sonucu meydana getirildiği anlaşılan eser, Saha (Yakut) Türklerinin halk edebiyatı -atasözleri- ürünlerinin ortaya çıkartılması ve bunların tanıtılması bakımından büyük önem taşımaktadır. Eserde, Saha (Yakut) atasözlerinin Sibiryaya Türk topluluklarından Hakas, Tuva ile Altay Türklerinin atasözleriyle olan ortaklık ve farklılıklarının gösterilmiş olması araştırmacılara ses, şekil ve cümle bilgisi bakımından mukayeseli bir çalışma imkanı da sunmaktadır. ©